

UDK 911.373(497.6 Горње Ратково);
929.52(497.6)

Оригиналан научни рад

Original scientific work

Драгица Р. Гатарих**АНТРОПОГЕОГРАФСКА ПРОУЧАВАЊА НАСЕЉА И ПОРЕКЛА
СТАНОВНИШТВА ГОРЊЕГ РАТКОВА***

Извод: У овом раду делимично је приказано антропогеографско проучавање насеља и порекла становништва у једном од најстаријих и историјски најзначајнијих насеља на територији Змијања, мање предеоне целине у западном делу Републике Српске. Насеље које је одувек било насељено српским становништвом, након 90-их година 20. века услед емиграције налази се на рубу опстанка.

Кључне речи: насеље, Горње Ратково, Змијање, фамилије, порекло становништва

Abstract: This paper presents a part of anthropogeographic research of population and its origin in one of the oldest and historically most important settlements at the territory of Zmijanje, a smaller regional area in the western part of Srpska Republic. The settlement, which has always been populated with ethnic Serbs, is today facing an extreme outflow of population, being at the edge of its survival.

Key words: settlment, Gornje Ratkovo, Zmijanje, families, origin of population

Увод

Насеље Горње Ратково се налази на територији Змијања, мање предеоне целине, у западном делу Републике Српске. Горње Ратково, као и многа друга насеља у овом делу Републике Српске, спадају у географски, па и антропогеографски не истражена насеља. Осим тога, историјска грађа, научна литература и статистички подаци о насељу и пореклу становништва су оскудни и углавном уопштени. Горње Ратково је лоцирано између Грчке градине (999 m), Светигоре (868 m), Марића врха (1 067 m), Црног врха, Грабовнице и Мачкића страна, са обе стране магистралног пута Бања Лука – Чађавица – Мркоњић Град, с тим што је највећи део насеља смештен са десне стране наведеног друма. Удаљено је 35 km (југозападно) од Бањалуке и 39 km (североисточно) од Рибника, општинског центра (до 2004. године носи назив Српски Кључ), који територијално обједињује 28 насеља. Горње Ратково спада у ниско-планинска насеља, с обзиром да се просторно развија у висинском појасу од 740 m (засеок Корачак) до 900 m надморске висине (родовске куће Илића).

* Рад представља резултат истраживања на пројекту 176017, који финансира Министарство за науку и технолошки развој Републике Србије.

Постанак и развој насеља

На основу археолошких налаза, писаних извора (сачувани и необјављени) и усменог предања, са реалном историјском основом, може се претпоставити да насеље Горње Ратково има вишевековни континуитет насељености. На ову констатацију упућују многобројни археолошки локалитети који се налазе у свим деловима атара. Код родовских кућа Кочића налази се, праисторијска градина и касноантичко утврђено насеље, Грчка градина (999 m) која је евидентирано културно добро Републике Српске. Ова градина се састоји из два дела: нижег који је пространији и вишег. На овом месту су пронађени комади римске опеке и делова земљаних посуда (Пашалић, Е. 1956). Градина има доминантан положај у атару, и претпоставља се да је била важна тачка за чување римских комуникација, које су пролазиле преко територије проучаваног насеља. Средином 2000. године, на Грчкој градини је постављен крст, висине 13 m, где је планирана изградња православне капеле. Осим тога, простор данашњег села је у римском периоду био фреквентан због пута који је водио од Мркоњић Града према Бањалуци. О постојању поменутог друма, сведоче остаци Римског бунара, код родовских кућа Кочића, у засеку Бунареви, као и комади опеке и камења од зидова. По тим бунарима, овај физиономски део насеља је добио данашњи назив, а чак на неким картама је уписан као Римски бунар. По причи мештана, у прошлости, на том месту је постојало око пет бунара који су временом затрпани.

Територија Горњег Раткова у средњем веку била је густо насељена, на шта указују бројни археолошки локалитети са некрополама стећака. Једна таква средњовековна некропола са 115 стећака (111 плоча и четири сандука), који нису украшени се налази у близини Кочића главице (Бешлагич, Ш. 1971). Исто тако, у физиономском делу насеља (Бунареви), источно од магистралног пута, у близини Римског бунара, налази се средњовековно гробље, на месту Мраморје, са сачуваних неколико стећака у виду плоча. По предању, на том локалитету се налазио већи број тих стећака који су уништени нарочито 30-их година 20. века, када се градила основна школа у насељу. У средњовековној Босни територија Горњег Раткова је улазила у састав Доњих Краја, који се први пут помињу 1244. године. У њиховом саставу као мања територијална јединица налазила се жупа Земуник (Земљаник и Земаљник), која се први пут наводи 1287. у Пријездиној повељи, којом босански бан Пријезда дарује Жупу у мираз својој кћерци Катарини и њеном мужу Радославу Бановићу. У писаним документима, односно у Пријездиној повељи наводи се Горње и Доње Ратково под именом *Strazicha* – Стражице, (Мргич–Радојчић, Ј., 2002). Насеље Стражице данас егзистира као самостално насеље које се налази на територији општине Рибник, а једним делом се граничи са Доњим Ратковом. Проучавано насеље је припадало жупи Земуник, а Доње Ратково се налазило у саставу жупе Бањице.

Падом Босне под турску власт 1463. године, на територији Доњих Краја формирана је Јајачка бановина. После пада Јајачке бановине 1527/28. године, на територији средњовековне жупе Земљаник, која је административно била у саставу Доњих Краја, формирана је нахија Змијање која је постојала до 19. века. Поједини истраживачи (Скарић, Карановић и др.) ових простора, наводе да се границе жупе и нахије подударају, док други (Рађеновић) сматра да су границе нахије знатно пространије од жупе (Микић, Ђ., 2005). У новоформираној нахији Змијање, по првом пописном дефтеру из 1541. године, евидентирано је 29 насеља са 350 кућа. У том дефтеру наведена су два насеља (Горње и Доње Ратково) под именом Стражице, која су бројала пет кућа (Васић, М., 1962).

У нахији Змијање, сва насеља осим Раткова су била укмећена. Једино Ратково није било укмећено нити је плаћало пореске дажбине Турцима. У прошлости се Ратково поистовећивало са Змијањем, а данашње име је добило по кнезу Ратку, који је живео у првој половини 16. века у Бањици код Среденика (Микић, Ђ., 2005). Чак се у турском катастарском попису 1541. године наводи село Бањица са 26 кућа. Данас Бањица представља физиономски део суседног насеља Доњег Раткова. Бањица је у то време била село, које је, по предању, добио кнез Ратко од свог слуге Хусе, који је постао везир у турској војсци. По народном веровању, када је Хуса са својом војском дошао у насеље Подрашницу, позвао је кнеза Ратка да му испуни сваку жељу. Тада је кнез од њега затражио да сагради цркву у Среденику и да одреди територију, тако што ће простор који „облети коњем од изласка до заласка сунца“ припадати Раткову, што је овај и учинио. У том периоду, данашња села Горње и Доње Ратково, су представљали једно насеље, која су због свог топографског положаја територијално подељена на Горње и Доње. Године 1604. у дефтеру Босанског пашалука наводе се села Горње и Доње Ратково која су имала 18 кућа (Микић, Ђ., 2005).

Након ослобођења од Турака и успостављањем Аустро-угарске владавине 1878. године, наведена насеља су територијално ушла у састав Кључком сеоског котара. Након Другог светског рата административно су припадали општини Ситница (Кључки срез), потом општини Кључ, а данас се налази у саставу новоформиране општине Рибник, која је настала 90-их година 20. века у току грађанског рата у Босни и Херцеговини, издвајањем насеља из предратне кључке општине. Општина Рибник је до 2004. године носила назив Српски Кључ, а потом данашње име.

Ако посматрамо демографски развој Горњег Раткова, од 1921. до 2010. године, јасно су уочљиве две главне карактеристике развоја становништва и насеља. То су:

- континуирани демографски пораст од 1921. до 1961. године и
- стално смањење сеоске популације, почев од 1971. до данас.

Табела 1. – Кретање укупне популације и домаћинства у Горњем Раткову од 1921. до 2010. године

Година	Број становника	Број домаћинства
1921.	1 556	197
1948.	1 833	271
1953.	1 904	272
1961.	1 989	268
1971.	1 575	228
1981.	832	159
1991.	502	144
2010.	254	96

Демографска ситуација у насељу, као резултат природног прираштаја, с једне стране, и миграција становништва, с друге, најбоље илуструје популациона величина насеља, нарочито од 1948. до 1971. године. У том периоду Горње Ратково је популационо спадало у насеља средње величине, а данас се ово насеље налази у категорији малих насеља – имају мање од 500 становника (Стаменковић, С., Бачевић, М., 1992). Сходно кретању укупне популације као и кретању укупног броја домаћинства постоји директна међузависност. Укупан број домаћинства од 1953. до 2010. године се смањило за 176 домаћинства.

Порекло становништва

Теренским истраживањима током 2010. године у Горњем Раткову евидентирано је 26 фамилија у 96 домаћинства. Приликом прикупљања информација о њиховом миграционом пореклу највећи број фамилија за себе сматра да су староседеоци „од памтивијека живе у селу“ („од вајкада“). Усмено предање мештана, оправдава чињеница до које је дошао Скарић у својим истраживањима о пореклу православног народа у северозападној Босни. Он је веровао да је знатан број „старицаца“ имало Ратково, због тога што су они били „слободни сељаци“ (Скарић, В., 1919). У групу најстаријих фамилија спадају: Бабићи, Гвозденовићи, Босанчићи, Вујиновићи, Илићи, Кочићи и Чавићи. За остале фамилије успели смо да сазнамо миграционо порекло, које се поред малог броја писаних извора углавном базира на усменом предању.

Фамилија *Кочић* (14 кућа), спада у најбројнију фамилију у Горњем Раткову и једну од најстаријих на овом простору. Они сматрају да су им преци били савременици кнеза Ратка. О старини ове фамилије говори нам и податак да је у 16. веку постојала мезреа Кочић (Васић, М., 1962), мада се ово презиме у историјским изворима наводи још и раније.

Гвозденовићи (осам кућа), спадају у једну од најстаријих фамилија у насељу. По предању, њихови претци су овде живели још за време кнеза

Ратка. Од ове фамилије су се одвојили њихови поделци: *Бјелићи* (шест кућа), који име добијају по баби Бјели; *Божићи* (једна кућа), назив добијају по претку Божи; *Милановићи* (једна кућа), по претку Милану и *Тривићи* (једна кућа), који се називају па претку Триви. Породица са овим презименом има и у Поуњу и Унцу. На основу истраживања порекла становништва у Поуњу М. Карановић је утврдио да на овом простору живи велики број различитих презимена која воде порекло од претка Гвоздена са Змијања (Карановић, М., 1925). Исто тако, Рађеновић је бавећи се испитивањем порекла становништва у Унцу констатовао 65 домаћинстава са наведеним презименом који, исто тако, за себе сматрају да воде порекло од Гвоздена са Змијања (Рађеновић, П., 1948).

Вујиновићи (осам кућа), себе сматрају једним од најстаријих у насељу. Вујиновића има и у суседном селу Доњем Раткову, са надимком Цвијетићи, и славе исту крсну славу. Фамилија *Илић* (девет кућа), се убраја у једне од најстаријих у Горњем Раткову, а по предању, воде порекло од истоимене фамилије која се налази у суседном селу Павићи. *Бабићи* (једна кућа), сматрају да су једни од најстаријих у насељу, чије порекло, по предању, води од Ситвука Бабића, војсковође Змијањца, који је учествовао у заузимању Бихаћа. На основу теренских истраживања Мирослава Нишкановића, крајем 70-их година 20. века, Бабића у Горњем Раткову је било седам домаћинстава (Нишкановић, М., 1978), који су биолошким путем угашени и расељени. *Аћимовићи* (три куће), првобитно су живели у близини Грчке градине, а након велике куге прешли су на данашње место (Бунареви). Фамилија *Бјелић* (шест кућа), води порекло од фамилије Гвозденовића. Данашње име фамилија је добила, пре око 200 година, по жени Бјелици пореклом из Бравског, са којом се један од чланова фамилије Гвозденовића оженио. *Благојевићи* (четири куће), сматрају да су старином из Херцеговине. Крајем 70-их година 20. века у Горњем Раткову је живело 11 домаћинстава (Нишкановић, М., 1978). За фамилију *Босанчића* (једна кућа), постоји предање да су најстарији у селу. На основу усменог предања, они су ту живели још за време кнеза Ратка. Данас се у овом засеоку налази три куће празне, које су биолошким путем угашене. Фамилија *Влајића* (три куће), по предању, води порекло од Влајислава (Ратковог брата). Они сматрају да фамилије: Шипке који данас живе у суседном селу Павићи, и Медари, Бајићи, Драгољевићи и Чавићи који су настањени у Доњем Раткову, воде порекло од Влајића. Фамилија *Вујатовићи* (једна кућа), су досељени из околине Гламоча. Њихов прадеда Стева је доведен на Мачкића земљу. Данас се у насељу налази једна празна кућа, чији су житељи 60-их година 20. века одсељени за Апатин у Србији. Фамилија *Вулин* (четири куће), спада у новију групу досељеника, који су на територију Горњег Раткова досељени пре 150 година. Вулина има и у насељима: Чађавица, Дујаковци, Стричићи, Лусићи, Ситници и Соколову и сви сматрају да воде порекло од

Рибника, а да су даљом старином из Далмације. *Гајићи* (једна кућа), досељени су из суседног села Стражица, са места Карауле. *Делићи* (једна кућа), досељени су из Дујаковаца, током 20. века, на женино имање.

Табела 2. – Преглед фамилија по засеоцима у Горњем Раткову 2010. године

Фамилија	Крсна слава	Засеок	Број кућа
Аћимовићи	Св. Игњатија	Макивићи и Бунареви	3
Бабићи	Никољдан	Округлица	1
Бјелићи	Ђурђевдан	Бунареви	6
Благојевићи	Лучиндан	Благојевићи	4
Божићи	Ђурђевдан	Бунареви	1
Босанчићи	Св. Јован Златоуст	Округлица	1
Влајићи	Михољдан	Влајићи	3
Вујатовићи	Ђурђевдан	Округлица	1
Вујиновићи	Св. Јован Златоуст	Вујиновићи	8
Вулини	Михољдан	Округлица и Вулини	4
Гајићи	Св. Јован Крститељ	Округлица	1
Гвозденовићи	Ђурђевдан	Гвозденовићи	8
Делићи	Ђурђевдан	Јаковљевићи	1
Ђуричићи	Св. Игњатија	Кочићи	7
Илићи	Ђурђевдан и Св. Јован Златоуст	Илићи	9
Јаковљевићи	Ђурђевдан и Св. Јован Златоуст	Јаковљевић	9
Корачак	-	Корачак	1
Кочићи	Св. Игњатија	Кочићи, Корачак и Бунареви	14
Макивићи	Лучиндан	Макивићи	3
Малешевићи	Св. Никола	Округлица	1
Милановићи	Ђурђевдан	Бунареви	1
Ожеговићи	Ђурђевдан	Ожеговић	1
Тривићи	Ђурђевдан	Бунареви	1
Чавићи	Св. Марко	Вујиновићи	3
Шајићи	Св. Стеван	Јаковљевићи	3
Шипка	Марковдан	Корачак	1

Фамилија *Ђуричића* (седам кућа), старином су из Црне Горе, а данашње име су добили по Ђурици, дечаку, који је страдао од Турака на месту Селиште код Грчке градине. Имају надимке: Ристићи и Петровићи. *Јаковљевићи* (девет кућа), непознатог миграционог порекла. Фамилија *Макивићи* (три куће), сматрају да су истог порекла као и Макивићи у суседном селу Лусићи. Они, по предању, су даљом старином из Црне Горе. *Малешевићи* (једна кућа), су досељени из околине Гламоча. *Ожеговићи* (једна кућа), за себе сматрају да су стари у селу. *Чавићи* (три куће), се убрајају у најстарију

фамилију у насељу, и сматрају да воде порекло од Ратковог брата Влајислава. *Шајићи* (три куће), спадају у групу млађих досељеника, који воде исто порекло као и Шајићи у Доњем Раткову. *Шунке* (једна кућа), су досељени из суседног насеља Павића средином 20. века на женино имање (Кочић).

У близини Кочића кућа, испод Грчке градине, живела је породица *Попадића* која је биолошким путем угашена.

Закључак

На основу теренских истраживања, као и писаних извора, долазимо до закључка да највећи број фамилија у насељу спада у групу староседелачких („стари у селу“). Горње Ратково, као и многа насеља у Републици Српској (Босни и Херцеговини), које се налазе у пограничном појасу према Федерацији БиХ, као и на знатној удаљености од локалног, субрегионалног и регионалног центра, у брдско-планинском појасу, бележи континуирано смањење укупне популације и уопште негативан демографски развој (1961. – 1 989, 2010. – 254 становника). У том периоду, захваљујући пре свега селидбеним миграцијама, долази до промена у физиономском, функционалном и антропогеографском својству.

ЛИТЕРАТУРА И ИЗВОРИ

- Бешлагић, Ш. (1971). *Стећци*. Сарајево: Каталогско-топографски преглед
- Васић, М. (1962). Етничка кретања у Босанској крајини у 16. веку. *Годишњак друштва историчара Босне и Херцеговине*
- Карановић, М. (1925). *Поуње у Босанској Крајини*. Београд. Српска краљевска академија, Српски етнографски зборник, Насеља и порекло становништва, бр. 20.
- Микић, Ђ. (2005). *Нахија Змијање*: Институт за историју, Бања Лука.
- Мрغيћ–Радојчић, Ј. (2002). *Доњи Краји – Крајина средњовековне Босне*. Филозофски факултет у Београду. Београд: Филозофски факултет у Бањалуци и Историјски институт у Бањалуци.
- Нишкановић, М. (1978). Прилог проучавању становништва Змијања, о пореклу становништва Горњег и Доњег Раткова и Стражица. *Гласник Земаљског музеја у Босни и Херцеговини*, бр. 33, Сарајево.
- Пашалић, С. (1956). Римска цеста од Подрашничког поља до Бањалуке. *Годишњак завода за заштиту културно-историјског и природног наслеђа Босне и Херцеговине*, Сарајево.
- Пописи становништва, домаћинства и станова у СФРЈ од 1948. до 1991. године.
- Рађеновић, П. (1948). *Унац*. Београд. Српски етнографски зборник, Српска академија наука. Насеља и порекло становништва, бр. 30.
- Речник места, Краљевина СХС, Народна просвета, Београд, 1925.
- Скарић, В. (1919). Поријекло православног народа у сјеверозападној Босни. *Гласник Земаљског музеја*.
- Стаменковић, С., Бачевић, М., (1992). *Географија насеља*. Београд: Географски факултет ПМФ

Dragica R. Gataric

**ANTHROPOGEOGRAPHIC ANALYSIS OF THE SETTLEMENT AND
POPULATION ORIGIN OF GORNJE RATKOVO**

Summary

Based on the field research, as well as on the written resources, it can be concluded that most of the families in the settlement belong to the group of indigenous („olds in the village“). Gornje Ratkovo, like many other settlements in the Srpska Republic (Bosnia and Herzegovina), which are situated near the entity line with Federation of BiH, and also far enough from any local, subregional or regional center, in the hills and mountains area, records continuous decrease of total population and in general a negative demographic development (in 1961:1989 inhabitants, in 2010:254 inhabitants). In that period, due first of all to the change of residence migrations, changes in physiognomic, functional and anthropogeographic characteristics can be recorded.